

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни
«Психологія інклюзивного навчання»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема 1. Інклюзивна освіта: сутність, принципи, бар'єри

Харків 2020

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.2020 № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 16.09.2020 № 6

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 18.09.2020 № 5

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол від 07.09.2020 № 9

Розробник:

Професор кафедри соціології та психології, доктор соціологічних наук Нечітайло І. С.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри соціології та гуманітарних дисциплін Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія», кандидат психологічних наук, старший викладач Гога Н.П.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Чепіга Л.П.

План

- 1.1. Поняття інклюзії та інклюзивної освіти.
- 1.2. Принципи та умови інклюзивної освіти.
- 1.3. Бар'єри інклюзивної освіти та деякі шляхи їх подолання

Література

1. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. – Київ : ТОО «Агентство «Україна»», 2019 р. – 300 с.
2. Архітектурна доступність шкіл: навчально-методичний посібник/за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О.В; колек. авторів: Азін В.О., Грибальський Я.В., Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В. – К., 2012. – 88 с.
3. Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / За ред. А.А. Колупаєвої. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. (Серія «Інклюзивна освіта»).
4. Даниленко Л.І. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій/ Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навч.–мет. пос. /Кол.:авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І., – К.:2007. – 128с.
5. Інклюзивна освіта від А до Я: poradник для педагогів і батьків / Укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. – К., 2016. – 68 с.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини ґрунтуються на ідеї участі кожної особи в суспільному житті на засадах рівності й відсутності дискримінації (ООН,1993).

Поширення в Україні процесу інклюзивного навчання є не лише відображенням часу, але й представляє собою ще один крок до забезпечення повної реалізації прав осіб з інвалідністю та особливими освітніми потребами.

1.1. Поняття інклюзії та інклюзивної освіти

Реалізація прав на освіту людей з інвалідністю розглядається як одне з найважливіших завдань державної політики. Отримання такими людьми якісної загальної та професійної освіти є одним з основних і невід'ємних умов їх успішної соціалізації, забезпечення повноцінної участі в житті суспільства, ефективної самореалізації в різних видах професійної і соціальної діяльності.

В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію, яка забезпечує однакове ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для осіб з інвалідністю. Навчання таких осіб ґрунтується на принципах виваженої педагогіки, яка передбачає, що різноманітність між людьми є природнім явищем.

В сучасних науковому і повсякденному дискурсах, коли мова заходить про інклюзії, мається на увазі, перш за все, процес соціальної включеності людей, що мають певні труднощі зі здоров'ям, фізичні та інші «обмежувачі» їх активності, людей з інвалідністю.

Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що саме поняття інклюзії далеко не обмежується даною категорією громадян.

Однак якщо дивитися об'єктивно, то саме їм найважче виявляти свою соціальну активність, включатися в соціальні процеси (навіть такі буденні і звичні, як отримання освіти), оскільки їх включеність залежить не тільки від їх бажання, а й від певних соціальних «бар'єрів», які можуть перешкоджати повноцінної реалізації цього бажання.

Інклюзія (від англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян в соціумі, і насамперед, що мають труднощі у фізичному розвитку. Він припускає розробку і застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті. Термін інклюзія має відмінності від термінів інтеграція та сегрегація. При інклюзії всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання бажаного результату.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права людини на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання осіб з особливими освітніми потребами, зокрема з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу.

За даними ЮНЕСКО (Саламанкінська конференція, 1994 г.) інклюзивна освіта включає в себе:

- рух в напрямку поліпшення системи освіти в цілому;
- дослідження різних освітніх потреб всіх учнів для забезпечення їх повноцінної участі в навчанні, культурі і суспільстві. Інклюзивна освіта не передбачає спеціального зміни змісту освіти, структури навчальних занять, методів оцінювання знань учнів тощо. Процес освітньої інклюзії повинен відбуватися на базі звичайних стандартних навчальних закладів.

- інклюзивне суспільство - це те, в якому культивується шанобливе ставлення до індивідуальних відмінностей і особливостей його членів, веде активну боротьбу з дискримінацією і забобонами в теорії і на практиці.

Інклюзивне навчання забезпечує доступ до освіти осіб з особливими потребами у загальноосвітніх школах, закладах вищої освіти та інших, за рахунок застосування методів навчання, що враховують індивідуальні особливості таких людей.

Філософія інклюзії базується на вірі в те, що кожна людина з вадою має отримати освіту і житлові умови, які б якомога ближче відповідали нормальним. Вона передбачає істотні зміни в культурі, політиці та практичній діяльності закладів освіти.

Одним із аспектів інклюзивної освіти є забезпечення ефективності навчання людей з інвалідністю у звичайних школах та університетах.

Інклюзія базується на концепції «нормалізації». Принципи «нормалізації» закріплені низкою сучасних міжнародних правових актів: Декларація ООН про права

розумово відсталих (1971), Декларація про права інвалідів (1975), Конвенція про права дитини (1989) та ін.

Аналіз досвіду навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку у країнах Європи свідчить, що у переважній більшості з них інклюзивне навчання є основною формою здобуття освіти людьми з інвалідністю. Однак, варто зазначити, що діти з особливими освітніми потребами мають змогу здобувати освіту і в спеціальних навчальних закладах, і в закладах масового типу.

1.2. Принципи та умови інклюзивної освіти

Принципи інклюзивної освіти:

- цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень;
- кожна людина здатна думати і відчувати;
- кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутим;
- всі люди потребують один одного;
- справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємовідносин;
- всі люди мають потребу в підтримці і дружбі;
- для всіх учнів досягнення прогресу швидше в тому, що вони можуть робити, ніж в тому, що не можуть;
- різноманітність підсилює всі сторони життя.

З психологічної точки зору будь-яка особа має ті чи інші відхилення від середньостатистичної норми і завдяки цьому явищу є самостійною, відмінною від інших, особистістю.

Кожен індивід має ті чи інші особливі потреби, до яких суспільство повинно пристосовувати свої зовнішні умови. Усе соціальне життя організовується як неперервний процес компромісів в організації функціонування між особистістю та соціумом, індивідом, групою і суспільством. При цьому повага прав особистості передбачає в той же час визнання прав суспільної спільноти.

Інклюзія є соціальною концепцією, яка передбачає розуміння мети – гуманізація суспільних відносин і прийняття прав осіб з обмеженими можливостями на якісну та доступну освіту. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі особистості є цінними й активними членами суспільства.

Навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним, як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з нормальним рівнем розвитку, членів суспільства в цілому.

Інклюзія в освіті – це ступінь інклюзії в суспільстві, одна з гуманітарних ідей його розвитку.

У своєму активному користуванні педагоги використовували терміни «інтеграція» та «інклюзія» як взаємозамінні означення.

Концепція інтеграції виникла задовго до поняття інклюзії, і на даний час в освітянській галузі з'являється точніше розуміння суттєвих відмінностей між ними.

Перші інтеграційні освітні програми, орієнтовані на учнів з інвалідністю, мали на меті зарахувати їх в класи й структури в межах школи. Відбувалось явище «умовної нормалізації учня», надавалась допомога у пристосуванні до існуючої моделі шкільної освіти. На відміну від інтеграції, в концепції інклюзії розглядається не лише інвалідність. Інклюзія охоплює всі форми різноманітності і передбачає, що всі учні як правило належать до системи масової освіти. За інтеграційною моделлю вважалося, що учень повинен пристосуватися до вимог та умов школи. Але ж школи існують передусім для того, щоб задовольняти потреби учнів, а не навпаки.

Інклюзивна модель передбачає, що школи повинні бути готовими приймати різних учнів з особливостями розвитку, поважати їх, враховувати індивідуальні відмінності в своїх педагогічних підходах, в організації шкільних заходів та плануванні навчально – виховного процесу. Сьогодні дітям з особливими потребами зовсім не обов'язково навчатися в спеціальних закладах, навпаки: одержати освіту і краще адаптуватися в житті вони зможуть в загальноосвітній школі. Здоровим дітям це дозволить розвинути толерантність та відповідальність. Заміна слова «інтегративний» на «інклюзивний» відображає як і зміни в розумінні цього процесу, так і досягнення дещо іншого рівня, при якому діти не лише об'єднані в єдине ціле (від «to integrate» – об'єднувати в єдине ціле), але й включені в соціум, являються повноправною його частиною («to include» – включати, мати в своєму складі).

Для учнів з інвалідністю мають бути створені такі основні умови:

- регламентоване нормативно-правовими документами фінансове та юридичне забезпечення освітнього процесу;
- спеціально підготовлені педагоги та фахівці.
- рівні можливості в отриманні медичної, корекційної та психологічної підтримки;
- матеріально- технічне оснащення для створення безбар'єрного середовища (пандуси, підйомники, спеціально обладнані туалети, кабінети лікувальної фізкультури, психомоторної корекції, кімнати для логопедичних та корекційних занять з дефектологами і психологами, медичний кабінет, спортивний зал тощо);
- адаптовані освітні програми;
- необхідний роздатковий та дидактичний матеріал.

Інклюзивна освіта – це довгострокова стратегія, що бере старт сьогодні і представляє собою побудову такого освітнього середовища, яке дозволить кожній людині, включаючи й тих, які мають серйозні відхилення в психофізичному та/або емоційному, соціальному і інших аспектах розвитку, навчатися разом у звичайних закладах освіти, втім, на рівні своїх можливостей.

Освітня інклюзія – це не локальна частина роботи, а системний підхід в організації діяльності загальноосвітнього закладу за всіма напрямками в цілому. Таким чином, для розвитку інклюзивної освіти важливо не лише наявність законодавчих і фінансових механізмів, необхідне формування змін суспільної думки, в тому числі і професіоналів.

1.3. Бар'єри інклюзивної освіти та деякі шляхи їх подолання

Люди з обмеженими можливостями як ті, на яких, в першу чергу, орієнтоване інклюзивна освіта, мають (можуть мати) такі особливості:

- психічні розлади (слабка здатність до навчання т.п.);
- сліпі і слабоворі люди;
- особи з важкими фізичними вадами, порушеннями, дисфункцією рухових навичок;
- особи з аутизмом.

Такі сербські вчені, як Е. Маркович, М. Каламкович і Дж. Мазуркевич виділяють і описують у своїх статтях **чотири типи бар'єрів**, що перешкоджають доступності освіти для людей з обмеженими можливостями:

- інституційні (або системні);
- архітектурні (або фізичні);
- поведінкові (або комунікаційні);
- технологічні.

Інституційні бар'єри - перешкоди, пов'язані з недосконалістю певних усталених інституційних норм, що ведуть до ізоляції або виключення окремих осіб або групи з соціального життя (з причини їх інвалідності, соціального статусу, етнічної або гендерної приналежності і т. П.). Л. Маршак, Т. Ван Вієрі, С. Дюран та інші відзначають, що ці бар'єри виникають, коли та чи інша установа (або держава в цілому) ігнорує індивідуальні різноманітності членів суспільства. Таким чином, на рівні різних соціальних інститутів (політики, економіки, освіти), як і в правовій системі, створюються умови сприятливі для відтворення (несправедливого) соціальної нерівності, соціальної поляризації. Інституційні бар'єри є найбільш складно усуненими. Крім того, вони ніколи не існують автономно. Як правило, вони сприяють виникненню і / або підтримують існування інших типів бар'єрів, в основному архітектурних і поведінкових.

Архітектурні бар'єри пов'язані з обмеженнями пересування на громадському транспорті, в житлових та громадського призначення приміщеннях, що мають відношення до освітньої інфраструктури.

Поведінкові бар'єри - перешкоди, пов'язані з соціальною взаємодією учасників освітнього процесу, що обмежують його можливості в силу певних емоційних, психологічних і подібних проблем, а також існуючих забобонів і негативних стереотипів. Зарубіжні дослідники Дж. Півік, Дж. Маккомас, М. Лафлейм наголошують на тому, що зазначені причини виникнення поведінкових бар'єрів пов'язані з браком інформації про людей з інвалідністю. Це проявляє себе на всіх рівнях: сімейному, шкільному і / або університетському, спільноти однолітків (однокласників і т. П.), Професійних колективів і навіть нерідко на рівні самих же людей з обмеженими можливостями [7, с. 100]. Формування нових (позитивних) соціальних стереотипів - тривалий процес. Важливу роль в цьому процесі відіграє

поширення інформації про позитивні історії життя, історії успіху людей з обмеженими можливостями.

Технологічні бар'єри - перешкоди, обумовлені нерозвиненістю спеціальних освітніх, педагогічних технологій інклюзивної освіти, т. Е. Сукупності прийомів і методів (в тому числі, і власне технічних), що дозволяють враховувати потреби того, хто навчається з обмеженими можливостями.

Наявність описаних вище бар'єрів свідчить про серйозні перешкоди в реалізації політики інклюзивної освіти.

Спроба їх виявлення та ідентифікації була здійснена нами в рамках нашого емпіричного дослідження. Ми використовували метод глибинних інтерв'ю в якості методу збору даних.

Так, нами було опитано 7 респондентів, що мають різні захворювання і порушення, які існують або з моменту народження, або з раннього дитинства, які привели їх до інвалідності та обмеження можливостей.

Бланк інтерв'ю включив 20 питань. 15 з них були орієнтовані на виявлення зазначених вище бар'єрів, а 5 - на уточнення деяких соціально-демографічних характеристик респондентів (вік, сімейний стан і т. П.). В цілому ж інтерв'ю було неформалізовані. Питання задавалися в довільній формі. Респондент мав можливість викладати свої думки в тому напрямку і в тому обсязі, які йому зручні. Інтерв'юер виступав, скоріше, в якості модератора дискусії, контролюючи її тим і підбиваючи респондентів до тих питань, відповіді на які відповідають меті дослідження.

Результати нашого дослідження показали, що незважаючи на значні просування в законодавстві України з інклюзивної освіти, на реально вживані кроки по реорганізації освітніх просторів навчальних закладів, спостерігається досить слабка результативність всієї цієї діяльності. Потрібно визнати, що на рівні інклюзивної практики всі описані в статті бар'єри все ще мають місце, а деякі проявляють себе досить чітко і агресивно. Найскладнішу проблемну зону складають поведінкові бар'єри, пов'язані з емоційним неприйняттям і навіть відторгненням учнів з інвалідністю шкільним спільнотою. Сучасні вчителі, як і більшість учнів (що знаходяться на стадії недостатньою соціальної зрілості), не готові до повноцінного спілкування з людьми з інвалідністю. Формування такої готовності - тривалий і складний процес, що вимагає значно складнішої роботи з громадською думкою і масовою свідомістю, ніж коригування законів і реорганізація соціального простору.

Не менш складну проблемну зону складають технологічні бар'єри, пов'язані з розробкою релевантних соціально-педагогічних технологій, що дозволяють максимально повно враховувати освітні потреби і можливості учнів, що мають інвалідність.

Результати нашого дослідження доводять необхідність концентрації зусиль держави, навчальних закладів та ключових суб'єктів освітнього процесу на:

1) створенні і реалізації потужної соціальної програми з формування адекватного і позитивного ставлення до людей з інвалідністю, як громадянам, які мають рівні з усіма права і обов'язки;

2) розробки та впровадження ефективних, релевантних завданням освітньої інклюзії, соціально-педагогічних технологій, які включали б відповідну організацію освітнього (інклюзивного) середовища.

Головна ціль створення інклюзивного середовища – сприяти розумінню і толерантності шляхом щоденної взаємодії людей з інвалідністю і тих, що не мають інвалідності. Варто допомогти усвідомити значну схожість між ними, навчитися цінувати таланти та здібності кожного, приймати та навіть підкреслювати унікальне розмаїття, яке робить кожну людину індивідуальністю.

Успішна освітня інклюзія – це мультифакторний, багаторівневий процес, що потребує перебудови на всіх рівнях людського функціонування, починаючи з заміни все ще існуючого пріоритету середньостатистичного вирівнювання учнів на пріоритет різноманітності їх потенціалу. При цьому неможливо допустити домінування інтересів якоїсь однієї (декількох) груп (наприклад, з інвалідністю) при реалізації ідей інклюзивної освіти.

Впровадження ідеї інклюзивної освіти в практику конкретних навчальних закладів потребує введення в штат додаткових одиниць – тьюторів з обов’язковою підготовкою із спеціальної психології та спеціальної педагогіки, а також хоча б короткотривалих курсів підвищення кваліфікації для всього колективу закладу освіти з спеціальних психології та педагогіки та технологій інклюзивної освіти.

Забезпечення права і комфортних умов на освіту дітей з інвалідністю в загальноосвітніх навчальних закладах та закладах професійної та вищої освіти, одержання освіти та участі в трудовій діяльності громадян, що відносяться до категорії «осіб з інвалідністю», є необхідною характеристикою демократичного цивілізованого суспільства.

Розвиток сучасних інформаційних технологій, науково-технічний прогрес і глобальні зміни видів професійної діяльності різко розширили можливості соціальної інтеграції людей з інвалідністю. Люди, раніше приречені бути на утриманні держави, стають повноцінними членами суспільства. Кардинальне вирішення проблем забезпечення нормального розвитку і освіти даної категорії людей вимагає суттєвих змін державної політики по відношенню до системи освіти.

Сучасне громадянське суспільство неможливе без активного залучення всіх своїх членів у різні види діяльності, поваги прав і свобод кожної окремої людини, забезпечення необхідних гарантій безпеки, свободи і рівноправності.